

БОГДАН ТРИФУНОВИЋ М. А.
Градска библиотека
„Владислав Петковић Дис”, Чачак

УДК: 027.022:004(497.11)
026:908(497.11):004

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА БИБЛИОТЕЧКЕ ГРАЂЕ И НОВЕ ПЕРСПЕКТИВЕ ЗАВИЧАЈНЕ БАШТИНЕ

Сажетак: Овај рад описује промењену перспективу истраживања завичајне баштине захваљујући новим технологијама и другачију улогу завичајног библиотекара, која је последица развоја дигитализације у јавним библиотекама. У њему се анализира достигнути ниво електронских услуга у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис” пет година од почетка рада на дигитализацији, створени предуслови за развој нових врста услуга и сервиса који омогућавају унапређење истраживања завичајних тема и локалне историје.

Кључне речи: завичајна одељења, јавне библиотеке, дигитализација, завичај, баштина, локална историја, истраживачи, Питајте библиотекара

Увод

У анкети спроведеној 2000. године на преко 3.000 одраслих грађана Сједињених Америчких Држава, 41% испитаника одговорило је да користи библиотеке да дође до информација о локалној историји и генеалогiji, што је по учесталости у анкети био пети разлог, између 21 идентификованог, за посету јавној библиотеци. У исто време, 23,7% испитаника одговорило је да у библиотекама тражи информације о етничком пореклу, док је приближно подједнак број био оних који су информације о локалној историји тражили на интернету и у библиотекама и оних који су то искључиво радили у библиотекама.¹

¹ George D'Elia et al., *The Impact of the Internet on Public Library Use: An Analysis of the Current Consumer Market for Library and Internet Services*. Journal of

Да би се дошло до више информација о узајамном односу дигиталних колекција и проучавања локалне историје, Центар за дигитализацију Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“ урадио је 2009. године интернет упитник са девет питања у циљу осветљавања домаће теорије и праксе у овој области. Основна намена упитника била је да се прикупе подаци о томе како истраживачи локалне историје користе дигиталне колекције за унапређење истраживања. Укупно 72 испитаника узело је учешћа у анкети током марта и априла 2009. године, од којих је 52 одговорило на сва питања. Овај, наизглед мали број учесника, сматрамо довољно репрезентативним, јер је упитник био ограничен на уску циљну групу истраживача, пре свих историчара, библиотекара, кустоса и архивиста, који говоре српски језик и баве се темама као што су локална историја, локална културна баштина и дигитализација завичајних фондова. Из тог разлога се овај упитник узима као релевантан за теме којима се бавимо.

Услед ограниченог простора, на овом месту сумираћемо резултате упитника:²

- библиотеке предњаче у дигитализацији међу установама културе у Србији;
- промовисање завичајних збирки и истраживања завичаја путем дигиталних технологија и даље је недовољно искоришћено, иако је локална историја процентуално најзаступљенија историографска област међу установама културе;
- огромна већина испитаника чврсто верује да ће дигитализација завичајних збирки унапредити истраживање и сарадњу између истраживача;
- дигитализација завичајних збирки углавном подразумева штампану грађу (фотографије, разгледнице, мапе, новине, часописе), што се сматра приоритетном грађом за дигитализацију, док се неки карактеристични извори за локалну историју, попут усмених сведочења или персоналних библиографија, третирају као мање важни;
- корисници очекују да дигитализоване збирке буду укључене у веће базе података на интернету (електронске каталоге), са избором начина претраживања на њиховом располагању;
- услуге дигитализације и оне које су проистекле из дигитализације не морају да буду бесплатне, јер су корисници спремни да плате увођење напредних сервиса који ће олакшати и убрзати рад.

the American Society for Information Science and Technology, 53 (10), 2002, 807-808.

² За детаљније резултате упитника видети <<http://digital.cacak-dis.rs/digitalizacija/digital-collections-and-local-history-survey-results/>>.

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” започела је дигитализацију збирки Завичајног одељења у 2006. години дигитализацијом збирке старих разгледница. Исте године запослени у Библиотеци преузели су администрацију веб сајта установе и нови сајт је изграђен до краја 2006. године. Редизајн веб сајта подразумевао је и стварање презентације дигитализоване завичајне баштине, па је током 2007. и 2008. године наста вљен интензиван рад на стварању *Дигиталне библиотеке Чачка*, организоване колекције дигитализоване грађе превасходно завичајног карактера и од важности за локално наслеђе, културу и историју. Ова колекција је слободно доступна корисницима путем интернета и промовише се преко веб сајта Библиотеке, блога о дигитализацији, Facebook странице, YouTube канала, сервиса *Пишчајше библиотекара*, итд. Овакве активности привукле су пажњу јавности и значајно увећале посету матичном сајту установе.

Упоредо са публиковањем дигитализованих садржаја на интернету и развоја нових видова библиотечких услуга заснованих на дигитализацији, јавила се потреба за проширењем традиционалног рада завичајних библиотекара на пољу локалне историје и проучавања завичаја којем припадају. Са једне стране, библиотекари који се баве завичајним темама суочени су са новим доменом библиотечке грађе, као што су дигитализоване књиге, новине, часописи, фотографије, постери, дигитални аудио и видео снимци итд. које треба на одређени начин обрадити, описати и, што је можда најтеже, дугорочно сачувати. Са друге стране, захтеви корисника за оваквим врстама грађе библиотекаре неминовно суочавају са потребама прихватања нових знања и вештина у коришћењу дигиталних технологија, опреме и метода рада.

Основни циљеви дигитализације завичајне библиотечке грађе односе се на заштиту штампаних публикација и већу доступност информација. Овако дефинисани циљеви дигитализације не искључују и остале, који проистичу из основних: презентација и промоција локалне културне баштине, проширење корисничке базе, увођење нових услуга. Самим тим јавља се потреба за новим сагледавањем послова библиотечких радника који се баве завичајном грађом, темама и корисницима, и, према нашем мишљењу, неминовног проширења делатности завичајног библиотекара. На пример, библиотекари ће се и даље бавити публиковањем својих истраживања завичаја у часописима, библиографијама и монографским публикацијама, али све је више оних који су ову врсту послова преселили у интернет окружење, стварајући интернет странице, блогове, базе података или радећи у окружењу друштвених мрежа на интернету, попут Фејсбука или Твитера. Такође се мења и начин рада са корисницима. До недавно су корисници завичајних збирки могли да користе грађу искључиво у библиотекама, док су постојали и они делови завичајне грађе којима је

био ограничен приступ или коришћење услед оштећености публикација. Дигиталне библиотеке у великој мери мењају овакву праксу и навике, јер омогућавају додатно очување штампаних примерака уз истовремено већу, тј. практично неограничену доступност. Практика дигитализације у Градској библиотеци Чачак установила је да се целокупна дигитализована завичајна грађа објављује на интернету као слободна и отворена за свакога, без ограничења по питању чланства у Библиотеци, географске припадности или слично. Насупрот томе, оно што није на интернету, подлеже ауторским или сродним правима и коришћење те грађе ограничено је за кориснике Библиотеке у просторијама установе.

Већи број електронских извора за проучавање завичаја објављених на интернету значило је не само повећање коришћења путем веба (од покретања Дигиталне библиотеке на адреси http://www.cacak-dis.rs/dig_bibl/index.html почетком 2008. године саобраћај на сајту Библиотеке се вишеструко увећао, управо због обиља дигитализоване грађе), већ и другачије задатке пред запосленима и нове начине интеракције на релацији библиотекари-корисници. Услуга „Питајте библиотекара” уведена је 2006. године и током прве две године њеног постојања углавном су је користила лица заинтересована да путем интернета поставе питања у вези књига из фонда Библиотеке, програма или радног времена, да би од 2008. године било питања која се тичу ресурса за проучавање локалне историје, порекло становништва или веродостојност објављених дигитализованих публикација. За поједине изворе, који су после дуго времена постали доступни широј публици, макар у дигиталном облику, велико интересовање показали су корисници из читавог света, као и историчари, професионални и аматерски генеалози, новинари, библиотекари итд. Убрзо се показало да разноликост и широка комплексност питања која су стизала преко услуге „Питајте библиотекара” прерастају улогу особе која само уређује веб сајт и упућује на додатне изворе информација. Уколико се желело да услуга „Питајте библиотекара” заиста омогући унапређење квалитета сервиса Библиотеке, показало се да се на такве упите у великом броју случајева морало одговорити комплетном информацијом, која подразумева истраживачки рад библиотекара који познају завичајни фонд и нове технологије.

Истраживања локалне историје или генеалогije у Србији научне институције су у великој мери заобилазиле, па се јавне библиотеке са својим програмима дигитализације завичајне грађе намећу као прворазредни извори и ресурси за унапређење ових истраживања и њихово уздизање на нове, више нивое. Дигитализација се већ показала као изузетно плодно поље деловања за установљавање многих нових библиотечких сервиса, уколико запослени у библиотекама превазиђу почетне тешкоће и отпоре. Сматрамо да ће промењене навике и потребе корисника

на крају бити одлучујући фактор који ће подстаћи библиотеке, као и остале установе културе, да овом питању посвете пажњу.

Дигитална библиотека и коришћење завичајних збирки

Значајније бављење историографским темама у библиотекама спречено је недовољним бројем библиотекара у завичајним одељењима јавних библиотека Србије. Библиотечки радници превасходно морају испуњавати радне задатке из примарне делатности, што подразумева набавку, обраду, инвентарисање и каталогизовање грађе, као и њено уступање на коришћење. Истраживачки део рада захтева посвећеност једној теми током одређеног времена, што се према садашњим условима у већини библиотека веома тешко може обезбедити. Из тог разлога расте потреба да библиотекари завичајних одељења трансферују један део својих активности ка дигитализацији завичајних збирки и обезбеђивање широке доступности дигитализоване грађе. У току неколико последњих година јавило се више пројеката којима је заједничко то што путем дигиталних технологија настоје да очувају део културне баштине и да је представе на савремени начин. Такви су пројекти дигитализације Народне библиотеке у Крушевцу, Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис” у Чачку, Народне библиотеке „Радослав Никчевић” у Јагодини, Завичајне збирке Дигиталне Народне библиотеке Србије, Дигиталне библиотеке Србије, итд.³

Истраживања завичаја у значајној мери почивају на старијим насловима монографских и серијских публикација (новине, листови, часописи) које се чувају у завичајним збиркама јавних библиотека. У случају Библиотеке у Чачку најбољи пример је *Чачански глас*, локални лист који има најдужу традицију у Моравичком округу и кога једино ова установа има укориченог за сва годишта, 1932-1935. и 1945-2010. *Чачански глас* је први извор за истраживаче завичајних тема, што потврђује и годишњи број издавања ове новине корисницима Библиотеке, као и стање укоричених свезака. Интензивно коришћење, новински папир лошег квалитета и навике корисника доводе у питање очување, а тиме и коришћење ове збирке.⁴ Кроз дигитализацију *Чачанског гласа*, која је и даље у току, решавају се у највећој мери поменути проблеми, док се уједно чува извор за проучавање локалне историје, културе, генеалогije итд. Овај

³ Приказ ових и других пројеката објављен је у: Bogdan Trifunović, *Zavičajne digitalne biblioteke*. *Kultura* br. 129, Beograd, 2010, str. 169-175.

⁴ *Ишо*, стр. 160-161.

аспект дигитализације посебно долази до изражаја у актуелном тренутку „информационе револуције” везане за веб и интернет технологије, када се убрзано кидају традиционалне везе унутар мањих заједница и физичка блискост неминовно бива, волели ми то или не, замењена „виртуелном блискошћу” и комуникацијом преко електронских посредника. „Улога јавне библиотеке је да обезбеди једнаке услове приступа грађи на било ком медијуму...”⁵ Многе установе започињу пројекте дигитализације управо из разлога приближавања заједницама због којих постоје, у складу са временом у коме живимо.⁶ Код дигитализације је, стога, нагласак увек на доступности у садашњем тренутку и очувању за будућност, чему тежи и Градска библиотека „Владислав Петковић Дис.”

Дигитализацијом највреднијих, ретких и најугроженијих збирки из фонда Завичајног одељења Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” настоји да оствари више циљева: очување угрожене грађе у папирном облику; већа доступност дигитализованих збирки; повећање броја корисника; промовисање богатства и разноврсности дигитализоване завичајне баштине.⁷ Овако постављени циљеви подразумевају испуњавање великог броја нових задатака у дигитализацији библиотечке грађе, који најчешће превазилазе знање и вештине појединачних библиотечких радника, што указује на потребу колаборативног рада на дигитализацији и третирање послова дигитализације попут осталих области рада у библиотечко-информационој делатности. Успешни програми дигитализације не могу бити одржани као успутни послови или пројектни задаци, мада досадашња пракса у Србији показује да већина установа културе приступа дигитализацији својих фондова управо на тај начин. Из тог разлога веома мало установа и може да искористи део могућности дигиталних технологија како би обезбедиле нови садржај корисницима или увеле нове начине истраживања, представљања и коришћења завичајне грађе.

Пример чачанске Библиотеке показује да се кроз дигитализацију може значајно обогатити завичајни фонд, јер су оглашавање тадашњег

⁵ Svanhild Aabo, *The role and value of public libraries in the age of digital technologies*. *Journal of Librarianship and Information Science*, 37 (4) December 2005, 205.

⁶ Kay Schlumpf and Rob Zschernitz, *Weaving the Past into the Present by digitizing Local History*. *Computers in Libraries*, Vol. 27 Issue 3, March 2007, 10; добар пример ове тврдње је пројекат AgroLib Библиотеке у Јагодина [прим. аут].

⁷ Богдан Трифуновић, *Дигитализација завичајне грађе у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис” у Чачку: дигитализација „Чачанског гласа” (1932-1935)*, *Глас библиотеке* 14/2007, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, Чачак, стр. 33.

пројекта дигитализације завичајне грађе (у 2006. и 2007. години) и позиви грађанству да привремено уступе своје приватне колекције на дигитализацију покренули данас већ устаљену праксу да појединци, али и институције, дају на дигитализацију своју грађу, која је можда деценијама била похрањена у личним албумима и библиотекама. На тај начин Градска библиотека Чачак обогатила је свој фонд стотинама старих фотографија и разгледница, плаката, рукописа, али и књигама и часописима. Захваљујући оснивању Центра за дигитализацију у 2008. години, Библиотека у Чачку данас поседује једну од најбогатијих колекција аудио и видео грађе у дигиталном облику међу јавним библиотекама, која је у највећој мери обрађена, пописана и архивирана на уређајима у Библиотеци. Поред дигитализоване архиве програма Библиотеке на аудио тракама и VHS касетама из последње две деценије,⁸ ова колекција броји и преко 500 наслова дигитализованих документарних филмова, телевизијских и радио емисија, аудио и видео записа о прошлости града и краја, животима људи, личних исповести, итд. Захваљујући досадашњем раду зачети су основи успостављања и дуготрајнијег програма „усмене историје”, што подразумева интервјуисање старијих суграђана и бележење њихових сећања или интервјуисање појединаца који су оставили траг у јавном животу. Ове интервјуе углавном су радили спољни сарадници Библиотеке, док су неки урађени ангажовањем запослених у установи или радом на терену. До сада је прикупљено преко 50 сати материјала, који се чува у дигиталном облику, док је у току рад на омогућавању коришћења грађе од стране корисника. За даљи развој програма, као што је израда транскрипта ових разговора, нема довољних људских капацитета. Ипак, сама чињеница да је овако осетљива грађа, попут сећања савременика, на неки начин отргнута од заборава и забележена, представља вредност по себи. Колико је аутору познато, рад на усменој историји је једна од најређих делатности међу локалним установама културе у Србији. Крајњи циљ овог програма биће стварање дигиталне аудио архиве снимљених разговора са јавним личностима, али и „обичним” људима, чија сећања чине део идентитета заједнице и колективне историјске свести.

Позитивно искуство реакције локалне заједнице на обогаћивању *Дигиталне библиотеке Чачка* указује и на постојање свести суграђана да заједничко наслеђе или баштина могу бити додатно сачувани путем

⁸ Mirko Drmanac, *Digital Preservation and Management of Audio and Video materials in Public Library Cacak: possibilities and perspectives of public libraries*. Presented at The Eighth National Conference „New Technologies and Standards: Digitization of National Heritage 2009”, National Center for Digitization, Belgrade, April 15-16, 2009.

дигиталних технологија, иако већина појединаца који су најревносније доносили документе и грађу не користи рачунаре и интернет или то веома спорадично чини. Особе које су невољне да поклоне предмете из своје породичне историје далеко су спремније да те предмете дају на скенирање и добију их назад, најчешће истог дана. Библиотеци трајно остаје дигитална копија. Статистика коришћења постављене дигитализоване грађе на интернету показује да старе публикације привлаче велику пажњу корисника из читавог света, што доприноси повећаном интересовању заједнице за рад Библиотеке, а тиме и већој подршци самој установи. Бављење прошлосту на модеран начин допринело је на више начина читавој установи, посредно и непосредно, и то далеко изнад очекивања када се са дигитализацијом почело.

Интернет портал *Дигиталне библиотеке Чачка* од почетка је био оријентисан ка крајњем кориснику, који не мора да буде информатички образован, нити историчар по професији да би користио грађу претежно историјско-литерарног карактера. Када се грађа из прошлости описује преко *Дигиталне библиотеке*, корисницима се покушава пружити веза са садашњим временом. На пример, за старе фотографије јавних грађевина, које су скоро све током времена мењале имена и намене, објављују се првобитни називи али и актуелни, који су данас често и једино познати корисницима. Овај пример показује да је пожељно да библиотекари који раде на дигитализованим завичајним збиркама буду упознати са локалном историјом, или да тесно сарађују са историчарима и познаваоцима прошлости краја.

Међу више од 100.000 дигиталних страница и 1,5 терабајта података (што је приближно 400 DVD-ја) у *Дигиталној библиотеци Чачка* налазе се колекције од изузетне важности за проучавање историје и културе Чачка, као и многих других градова и места у Србији. Ту спадају дела из едиција „Завичајна библиографија” и „Врело”, које објављује Градска библиотека Чачак, велики број фотографија и старих разгледница, али надасве колекција старих новина, која укључује седам наслова који су излазили од 1889. до почетка 21. века: *Чачански глас* (до сада објављена годишта 1932-1935, 1951-1953), *Жича: орган удружења свешћенствена Жичке епархије* (1889), *Љубић: лист за народну просвету, привреду и књижевност* (1899), *Нови Љубић: лист за поуку, привреду и забаву* (1900), *Слободни глас: лист јединственог Народно-ослободилачког фронтног округа чачанског* (1945-1950), *Чачанске новине* (1937), *Чачански преглед: ђолијичко-економски и информативни лист* (1935-1936). Пре дигитализовања ових збирки корисници су их могли користити искључиво у просторијама Библиотеке, као и све остале завичајне збирке. Након креирања *Дигиталне библиотеке* и установљавања Центра за дигитализацију, створен је јединствен систем који је у највећој мери објединио

разноврсне дигиталне колекције и омогућио заједнички интерфејс за даљински приступ дигитализованим збиркама, њихово претраживање, прегледање и преузимање. Усвојен је принцип да сва грађа на интернету буде слободно доступна, без ограничења за кориснике, док она грађа која подлеже ауторским и сродним правима остаје резервисана за кориснике у просторијама Библиотеке. Око једне четвртине дигитализоване грађе у Центру за дигитализацију тренутно је доступно на порталу *Дигиталне библиотеке*.

Старији наслови из завичајних збирки веома су значајни за истраживаче локалне историје и у случајевима када су мање историографске вредности, јер већина таквих публикација садржи детаље који не улазе у историјске синтезе и монографије, док се међу њима нађу и извори који би историчарима завичаја били недоступни у виду архивске грађе, попут усмене историје, породичних фотографија или личног искуства. Пракса показује да је корисницима приступачније коришћење библиотечких фондова од грађе архива, јер библиотеке већ деценијама изграђују политику што шире и лакше доступности информација крајњим корисницима, док је коришћење архивске грађе законом лимитирано за рад у самим архивима, уз добијање неопходних сагласности за рад истраживача. Поред тога, архивски рад захтева самостални рад истраживача и обраду многобројних докумената на лицу места, па се подразумева да је обавеза истраживача и да организује добијене информације. Истовремено, библиотеке непрестано усавршавају информативне инструменте, попут електронских каталога, репозиторијума, дигиталних библиотека итд., док је тај тренд мање заступљен међу архивским установама. Потребно је нагласити да су завичајне збирке у суштини фонд архивског карактера, где се чува грађа која се не износи и не даје на коришћење ван установе, за разлику од већег дела библиотечког фонда. Управо дигитализација завичајних збирки омогућава делимично превазилажење овог значајног ограничења у коришћењу грађе.

Сервис „Питајте библиотекара” и развој нових услуга

Упоредо са редизајном веб сајта Библиотеке 2006. године покренута је услуга „Питајте библиотекара”. Библиотека у Чачку је међу првим библиотекама покренула ову интернет услугу за активну комуникацију са корисницима, која се разликовала од до тада постојеће праксе коришћења електронске поште за слање питања из домена пословања установе. Корисници су стимулирани да путем формулара на страници „Питајте библиотекара” постављају питања, остављају коментаре, похвале или покуде рада Библиотеке, уз гарантовање да ће одговор добити у року од 48

часова. Питања послата овим путем долазила су до администратора веб сајта, одакле су даље прослеђивана колегама и одељењима релевантним за тему постављеног питања. У највећем броју случајева сам администратор могао је да одговори у најкраћем року кориснику, због чињенице да је у питању библиотекар коме су на располагању били електронски каталог Библиотеке, *Дигитална библиоотека* и остале базе података на интернету, па је из тих извора могао да дође до релевантних информација и пружи адекватан одговор.

У почетку су се питања ограничавала на информације о књигама, програмима Библиотеке или радном времену, да би се временом променила структура питања, са постављањем комплекснијих захтева пред библиотекаре, који су подразумевали и одређени истраживачки рад. Таква питања тицала су се највише тема завичајне баштине, локалне историје и порекла породица, што је постало тренд од покретања *Дигиталне библиоотеке* и програма дигитализације. Генерално, питања би се могла поделити на две основне групе: 1) где се одређена информација може пронаћи – питања о садржају извора информација; 2) како се користе ресурси попут *Дигиталне библиоотеке* – како претраживати, који су критеријуми за укључивање публикација у дигиталне колекције, како доћи до pdf копије публикације и друга техничка питања. Питања из прве групе односила су се на историјат фудбала у Чачку, биографије одређених личности, поузданост одређених историјских извора публикованих у Чачку, порекло неког презимена итд. Питања о биографијама и пореклу стизала су из ширег региона Балкана, па чак и из Сједињених Америчких Држава, на енглеском језику. Значај дигитализованих збирки показао се у случају питања о пореклу породице Страхињић, које је стигло од корисника из Београда. Након краће потраге и консултовања библиотекара Завичајног одељења дошло се до закључка да се кориснику не може помоћи, иако је корисник тврдио да је усмена традиција о пореклу забележена у једној књизи о чачанском крају, што је превише уопштена информација. Међутим, када је урађена претрага дигитализованих књига у *Дигиталној библиоотеци*, које су скениране тако да буде обезбеђена претрага пуног текста, пронађен је податак о пореклу породице Страхињић на једној страници књиге из 1940. године, а који се управо односи на поменуту усмену традицију. Овај податак био би недоступан кроз традиционална информациона средства каква су штампани каталози, јер је исувише ефемеран, али је у маси текстова дигитализованих публикација могуће идентификовати појединачне речи, термине и имена коришћењем савремених технологија. Истовремено се кроз описани пример из праксе показује смисао сарадње различитих профила библиотекара, односно узајамне сарадње више организационих целина библиотеке.

Друга група питања, о коришћењу *Дигиталне библиотеке*, припада домену техничких и административних информација.⁹ Нека од приспелих питања показала су да поједини корисници имају проблема да користе интерфејс *Дигиталне библиотеке* преко интернета, а како пружање инструкција сваком појединачном кориснику путем електронске поште не би било могуће детаљне инструкције су објављене директно на порталу. Ту се налазе потребне информације о основама *Дигиталне библиотеке* и о дигитализацији у Градској библиотеци Чачак, контакт информације, правила коришћења, технички детаљи, линкови до објављене документације, чланака и презентација проистеклих из рада Центра за дигитализацију, као и детаљи који објашњавају како се претражује *Дигитална библиотека*, шта су то кључне речи, како се кључне речи користе и којим писмом, како доћи до релевантних података, које су опције претраге колекција у пуном тексту, итд. На овај начин значајно се штеде време и ресурси установе, када се уради описана врста помоћи на коју је кориснике довољно само упутити, а сами библиотекари могу своје време искористити за креативније задатке или истраживачки рад. Овај принцип може се применити на више начина у многим областима рада библиотека, како би се на време избегла погрешна претпоставка да је нешто опште познато или да корисници „то знају”. Примећено је да стандардни библиотечки речник може да буде нејасан за просечног корисника, као у случају „монографске публикације”, „серијске публикације”, „библиотека јединица”, „метаподаци”. Такође, обиље описних података (метаподатака) о дигитализованим публикацијама не значи да та „потпуна информација” неминовно доноси напредак у услузи, већ врло вероватно да просечан корисник може бити одбијен са превише текста који није неопходан и да тиме занемари садржај због кога је и заинтересован за дигиталне колекције.¹⁰ Сматрамо да сажети опис треба да буде основни приказ информација, а детаљна опција за оне којима је то потребно. Из тог разлога Дигитална библиотека Чачка користи језик који је ближи свакодневној употреби од стандардне терминологије, а опис је сажет.

Услуга „Питајте библиотекара” обезбедила је вредне податке о навикама корисника, њиховим потребама и захтевима. Она служи и као стални интернет упитник Градске библиотеке Чачак, што у контексту дигитализације завичајних збирки показује шта то корисници очекују да нађу у

⁹ Anna Maria Mihalega and Edward A. Galloway, *Your Collection Is Online and the Honeymoon's Over: Now What? Computers in Libraries*, Vol. 23 Issue 6, June 2003, 28.

¹⁰ „...технологија није увек најбоље решење, нарочито за колекције историјске грађе.” У: Hillary Theyer, *Planning the Future of History: Making a Digital Historical Resource. Computer in Libraries*, Vol. 19 Issue 9, October 1999, 17.

Дигиталној библиотеци, у ком формату, колико често користе дигитализоване колекције и да ли су задовољни оним што им Библиотека пружа у том сегменту.¹¹ Ово је само део информација које се прикупљају на овај начин, јер је сервис „Питајте библиотекара” отворен за све области рада установе. Али, за правилно усмерен развој програма дигитализације суштинска је повратна информација о потребама корисника који физички не посећују библиотеку и чије истраживачке навике остају невидљиве иза монитора рачунара.¹² Експанзија друштвених мрежа на интернету условила је трансфер саобраћаја и комуникације са сајтова и електронске поште на мреже, па је Градска библиотека током протеклих година отворила своју страницу на највећој таквој мрежи, Facebook (<http://www.facebook.com/pages/Gradska-biblioteka-Cacak/21595215877>), као и канал на YouTube за размену видео садржаја (<http://www.youtube.com/bibliotekacacak>), где се објављују снимци програма Библиотеке из новијег периода, који су такође заступљени и у *Дигиталној библиотеци*. Присуство на друштвеним мрежама за сада превасходно служи промовисању услуга и програма Библиотеке, док се може очекивати да се и одређени садржаји преселе у то окружење, као што је случај са дигиталним колекцијама. Такође је примећено да Facebook може да у одређеној мери служи уместо сервиса „Питајте библиотекара”, уколико се поштују принципи ажурности и поштовања приватности корисника. На овом месту потребно је на крају поменути и блог „Дигитализација и дигиталне библиотеке” (digital.cacak-dis.rs), који је проистекао из рада на дигитализацији у установи, како му име сугерише. Овај блог доноси информације о новим колекцијама у *Дигиталној библиотеци*, унапређењу услуга на пољу дигитализације и прати дешавања у другим установама у земљи, али се стиче утисак да тренд раста и популарности друштвених мрежа поставља питање оправданости одржавања и улагања у овакав ресурс.

Дигитализација и промењена улога завичајног библиотекара

Дигитализација је утицала на одређену промену свакодневне праксе библиотекара који раде са завичајним збиркама. Та промена се односи на нову димензију истраживачког и рефералног дела посла, као и промену у комуникацији и интеракцији са корисницима. Поред посвећивања пажње

11 Такође се на овај начин добијају и информације о мање пријатним, али корисним детаљима, као што су критике корисника или подаци о кредибилитету појединих књига и аутора, што је био случај са две генеалогске књиге објављене у Чачку [прим. аут.].

12 Anna Maria Mihalega and Edward A. Gallowey, *Op. cit.*, 29.

корисницима који долазе лично у просторије библиотеке, библиотекари би требали да развију сличан однос и према корисницима на вебу. Тим „виртуелним” корисницима такође би требало обезбедити информације које су садржане у објављеним библиографијама, стручним чланцима, библиотечким каталозима. Завичајна одељења јавних библиотека, уз референсна одељења, посебно су изложена овим променама, ако се узме у обзир структура корисника тих одељења и њихови захтеви који се постављају пред библиотекарима.

Пожељно је да библиотекари задужени или укључени у дигитализацију завичајних збирки међу првима у својим организацијама прихвате промене које се дешавају у струци, као и виђење да се нагласак са очувања грађе једним делом мора трансферовати и ка обезбеђивању бољег приступа. Важан аспект дигитализације попут питања дуговечности дигитализованих колекција, који постоји услед немогућности предвиђања будућег развоја дигиталних технологија и уређаја, сугерише да је најбољи интелектуални ефекат дигитализације повећање приступа дигитализованим колекцијама.¹³ Завичајни библиотекари на разне начине могу искористити информационо-комуникационе технологије у свом раду. За обезбеђивање више информација о колекцијама библиотекари могу користити блог или wiki странице, за које није потребно додатно знање или обука у њиховој имплементацији. Веб галерије данас су уобичајени начини презентације визуелних садржаја путем интернета, што може бити решење и за завичајна одељења којима недостаје изложбеног простора или која желе више простора за излагање својих збирки, па макар и у дигиталном облику. На тај начин се постојеће завичајне збирке промовишу и додатно објашњавају, чиме се даје смисао технологији, која мора да служи библиотекарима у њиховом свакодневном раду. У супротном, може доћи до претварања библиотечких радника у технократе, који у свакодневном раду примењују модерне технологије које немају стварне везе са заједницом и потребама корисника.

Недостатак новца, средстава, кадра, знања и вештина само су неке од највидљивијих препрека да установе културе у Србији постану поуздани „репозиторијуми локалног знања и баштине”. Градска библиотека у Чачку вероватно је тек започела пут ка достизању овог, можда и недостижног циља. Дигитализација завичајних збирки један је од одабраних начина како унапредити и олакшати да поменуто „локално знање” прерасте локалне оквири и превазиђе коришћење само у „локалу”. Дигитализација ће се наставити упоредо са развојем старијих библиотечко-информационих делатности, јер дигитализација не може и не треба да мења те

¹³ Kay Schlumpf and Rob Zschernitz, *Op. cit.*, 10-11.

делатности, већ да омогући нове начине коришћења, односно усклађивање једног дела стручне праксе са временом у коме живимо. Јавне библиотеке традиционално и професионално имају право да се ухвате у коштац са негативним аспектима дигиталног света и интернета, као што су преобиље информација дискутабилне вредности, аутентичности и веродостојности, питања приватности корисника, све израженији тренд „сажимања информација”, тј. знања, комерцијализација, итд.¹⁴

Поред даљег развоја *Дигиталне библиотеке Чачка*, унапређења метаподатака, система индексирања и претраживања, библиотекари Градске библиотеке у Чачку планирају да створе свеобухватнију платформу која би укључила баштину у дигиталном облику из других установа културе, медијских кућа, локалних институција, појединаца. Изградња такве дигиталне платформе почива, пре свега, на стварању локалне мреже информација и знања, и она би у себе укључила дигитализоване информације похрањене на већини медија који су коришћени у прошлости и данас. Овако zamiшљен оквир рада, који је несумњиво амбициозан, не само да представља модел дугорочног улагања у очување завичајне баштине на „дигиталан начин”, већ је и саставни део плана проширења активности чачанске Библиотеке у будућности.

DIGITIZATION OF THE LIBRARY MATERIAL AND NEW LOCAL HISTORY HERITAGE PERSPECTIVES

Summary

This paper describes the changed perspective of the local history heritage research due to the new technology and different role of an area librarian which occurs as a consequence of the digitization development in public libraries. This way it is possible to analyze the reached level of the electronic services at the public library „Vladislav Petkovic Dis” five years after the beginning of the process of digitization; preconditions for the development of the new kinds of services which enable research improvement of the local history topics have been accomplished.

Keywords: local history collection, public libraries, digitization, homeland, heritage, local history, researchers, Ask a Librarian

Bogdan Trifunović, M. A.

¹⁴ Kay Schlumpf and Rob Zschernitz, *Op. cit.*, 10-11.